

MENSUR BİR SİYASETNAME RİSALESİ: TUHFETÜ'L-VÜZERÂ

A Prosaic Siyasetname Treatise: Tuhfetü'l-vüzerâ

Doç. Dr. Süleyman EROĞLU

Orcid: 0000-0003-3223-6731 ♦ Bursa Uludağ Üniversitesi, Eğitim Fakültesi ♦
seroglu@uludag.edu.tr

Doç. Dr. Mustafa ULUOCAK

Orcid: 0000-0002-9446-453X ♦ Bursa Uludağ Üniversitesi, Eğitim Fakültesi ♦
muluocak@uludag.edu.tr

ARTICLE INFO

Submit : 01.05.2021

Accept : 16.06.2021

Published : 30.06.2021

iThenticate Report: %12 ✓

EOI:

<http://eoi.citefactor.org/10.11243/ijhar.06.02.017>

Area Editor: Doç. Dr. Erol OGUR

Technical Editor: Öğr. Gör. Şükrü KAYA

Reference:

EROĞLU, Süleyman. ULUOCAK, Mustafa. (2021). Mensur Bir Siyasetname Risalesi: Tuhfetü'l-vüzerâ. *Uluslararası İnsan ve Sanat Araştırmaları Dergisi*, 6(2): 255-277.

Anahtar Kelimeler: Siyaset, siyasetname, ahlak, Klasik Türk Edebiyatı, Tuhfetü'l-vüzerâ.

Keywords: Politics, siyasetname, morality, Classical Turkish Literature, Tuhfetü'l-vüzerâ.

Özet

Araştırma Makalesi ♦ Research Article

Padişahlara, devleti yönetenlere ve devlet idaresinde yönetilen halka yol göstermek, tavsiyelerde bulunmak gibi amaçlarla yazılan kitaplara siyasetname denilmektedir. Genellikle yol gösterici ve öğüt verici nitelikteki eserler olan siyasetnameler, ideal devlet yönetimi, ideal yönetici ve insan tipini oluşturmak amacıyla yazılmış eserlerdir. Müslüman Türk dünyasında 11. yüzyıldan itibaren görülmeye başlayan siyasetname türü eserlerin ilk Türkçe örneği Karahanlılar döneminde yazılan *Kutadgu Bilig*'dir. *Kutadgu Bilig*'den üç yüz yılı aşkın bir zaman sonra kaleme alınan ve bu sahada ikinci olarak karşımıza çıkan telif eser, Şeyhoğlu Mustafa'nın *Kenzü'l-küberâ ve Mehekkü'l-ulemâ*'sıdır. *Kenzü'l-küberâ*'yı sonraki asırlarda pek çok mühim telif eser takip etmiş, bu eserler vasıtasıyla Osmanlı siyasi-ahlaki düşüncesi günümüze taşınmıştır. Osmanlı siyasetname geleneği içerisinde kaleme alınmış ve bugüne değin üzerinde herhangi bir ilmi çalışma yapılmamış siyasetname türü eserlerden biri de *Tuhfetü'l-vüzerâ*'dır. Eser, Süleymaniye Kütüphanesi Ayasofya Bölümü 2705 numarada kayıtlıdır. 1563 yılında istinsah edilmiş olan ve devrin karakteristik dil ve imla özelliklerini yansıtan *Tuhfetü'l-vüzerâ*, müellifi bilinmeyen bir eserdir. Eserde kırk bâb altında toplam yüz altmış öğüt yer almaktadır. *Tuhfetü'l-vüzerâ*'nın muhtevasında yer alan öğütlerin çoğunluğu kimi İranlı bilge şahsiyetler ve Antik Yunan dönemi filozoflarından aktarılmıştır. Bu makalede; söz konusu eser incelenmiş ve siyasetnameler üzerine yapılacak mukayeseli çalışmalara katkıda bulunması amacıyla eserin metnine yer verilmiştir.

Abstract

The books written to guide the sultans, the state's rulers, and the people governed by the state administration, and giving advice, are called siyasetname. Siyasetnames often guide and preach to people and are written to create the ideal type of state administration, ideal ruler, and human being. The first Turkish example of the genre of siyasetname that began to be seen in the Muslim Turkish world since the 11th century is Kutadgu Bilig written during the Karakhanids period. The second work, written about three hundred years after Kutadgu Bilig, is Şeyhoğlu Mustafa's *Kenzü'l-küberâ ve Mehekkü'l-ulemâ*. Many essential works followed *Kenzü'l-küberâ* in the following centuries, and through these works, the Ottoman political-moral thought has been carried to the present day. *Tuhfetü'l-vüzerâ* is one of the works written in the tradition of Ottoman politics

© 2021 The Author(s).

This is an Open Access article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution-Non-Commercial-No Derivatives License (<http://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/>), which permits non-commercial re-use, distribution, and reproduction in any medium provided the original work is properly cited and is not altered, transformed, or built upon in any way.

and has not been done in any academic study until today. The work is registered in Süleymaniye Library, Ayasofya Section, number 2705. Tuhfetü'l-vüzerâ, which was copied in 1563 and reflects the characteristic language and spelling features of its period, is a work whose author is unknown. There are a total of one hundred and sixty advices under forty chapters in the work. Most of the advice in the content of Tuhfetü'l-vüzerâ was conveyed by some wise Iranian personalities and ancient Greek philosophers. In this article, the work in question has been examined and the text of the work has been included in order to contribute to the comparative studies to be made on the siyasetnames.

Giriş

Arapça *siyâset* (insan topluluklarını yönetme, devlet işlerini yürütme sanatı, politika) kelimesiyle Farsça *nâme* (mektup, yazı) kelimesinden meydana gelen siyâset-nâme “devlet adamlarına siyaset sanatı hakkında bilgi vermek, devlet yönetiminde dikkat edilmesi gereken hususlara dair tavsiyelerde bulunmak amacıyla yazılmış kitap veya bu kitapların oluşturduğu tür” anlamında kullanılır. Bu eserlere devlet başkanları için yazılmışsa “nasîhatü'l-mülûk, âdâbü'l-mülûk, tuhfetü'l-mülûk, ahlâku'l-mülûk, enîsü'l-mülûk”, vezir, emîr veya diğer devlet adamlarına yönelikse “nasîhatü'l-vüzerâ, tuhfetü'l-vüzerâ, mir'âtü'l-vüzerâ” gibi adlar da verilmiştir (Adaloğlu, 2009: 304).

Devirlerinin gereği ve en iyi devlet idaresinin nasıl olması gerektiğini ve halkın ızdırabını dile getiren, başta hükümdar olmak üzere devletin diğer memurlarına adaleti salık veren fikir adamları, hemen hemen her devirde yetişmiş ve bu gaye için devrin idarecilerini uyanan nasihat edici ve yol gösterici siyasetnameler yazmışlardır¹ (Uğur, 2001: 1).

Gerek Doğu'da ve gerekse Batı'da bu sahada bir hayli eser verilmiştir. Batı'da bilhassa Yunanlı şair, tarihçi ve düşünürler bu konuda öncü eserler meydana getirmişlerdir. Özellikle Eflatun ve Aristo, bu konudaki eserleri ile İslâm düşünürleri üzerinde önemli etkiler yapmışlardır. Gerek Eflatun ve Aristo'nun fikirleri, gerekse İran tesirinde kalan nasihatnâmecilerin görüşleri, İslâm filozoflarını büyük ölçüde etkilemiş, hem Batı, hem de Doğu kökenli pek çok eser Arapçaya çevrilmiştir (Çolak, 2003: 340-341). İslam dünyasında, Eflatun ile Aristo'nun fikirlerini uzlaştırmaya çalışan, kendi fikirlerini de ekleyerek akli ve mantıki sonuçlara bağlayan ilk filozof Fârâbî olmuştur (Levend, 1962: 176). Fârâbî, *el-Medinetü'l-fâzıla* adlı eserinde erdemli bir toplum meydana getirmek için gereken ideal devletin esaslarını belirlemeye çalışmıştır. Fârâbî'yi başka İslam bilginleri de izlemiş, İbn Sina, Maverdî ve Gazzâlî gibi bilginlerle siyasetname türü eserlerin sayısı hızla artmıştır.

Doğu dünyasında yazılmış siyasetnamelerin bir kısmında ise İran-Hint mirasının etkileri görülmektedir. İran-Hint kültürünün İslam dünyasında öncülüğünü 8. yüzyılda Sanskritçe'den Arapça'ya çevrilmiş olan *Kelile ve Dimne* yapmıştır. Bunu Câhiz'in *et-Tâc fi ahlâki'l-mülûk* adlı eseri, Keykavus'un *Kâbusnâme*'si ve daha sonra da Nizamülmülk'ün *Siyâsetnâme*'si izlemiştir (Bilgin, 2017: 18; Uğur, 2001: 2).

Müslüman Türk dünyasında ise İslâmî Türk edebiyatının ilk ürünlerinden biri olan ve 462 (1069-70) yılında Yusuf Has Hacib tarafından kaleme alınan *Kutadgu Bilig* (devlet yönetme bilgisi), aynı zamanda Türk edebiyatında siyasetname türünün ilk ve en güzel örneğidir (Bilgin, 2017: 21).

Osmanlılar'da ilk siyasetname örneklerini ise tercümelemeler oluşturmaktadır. Siyasetname geleneğinin klasikleri erken dönemlerde Türkçeye kazandırılmış, böylece devlet geleneği, yönetim yorumları ve siyaset literatürü Osmanlı coğrafyasına taşınmıştır. Bugüne ulaşan ilk tercüme *Kelile ve Dimne* olup manzum olarak I. Murad'a sunulmuştur. Türün önemli örneklerinden *Kâbusnâme* ise Mercimek Ahmed tarafından Türkçeye çevrilmiş ve II. Murad'a takdim edilmiştir. Bunlardan başka Necmeddîn-

¹ Siyasetname literatürü hakkında ayrıntılı bilgi için bkz.: Bursalı Mehmed Tâhir, *Siyâsete Mûte'allık Âsâr-ı İslâmiyye*, Kader Matbaası, 1330; Âgah Sırrı Levend, *Siyaset-nameler*, Türk Dili Araştırmaları Yıllığı-Belleten, 1962, s. 167-194; Orhan M. Çolak, “İstanbul Kütüphanelerinde Bulunan Siyasetnâmeler Bibliyografyası”, *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, C. 1, S. 2, 2003, s. 339-378.

i Dâye'nin *Mirsâdü'l-ibâd*¹, Gazzâlî'nin *et-Tibrü'l-mesbûk*'ü, Yuhannâ b. Bîtrîk'in *Sırru'l-esrâr*'ı, Seyyid Ali Hemedânî'nin *Zahîretü'l-mülûk*'ü de Osmanlı kültürüne kazandırılan ve çok sayıda tercümesi yapılan eserlerdir (Yılmaz, 2009: 306).

Türk kültür tarihinde *Kutadgu Bilig*'den üç yüz yılı aşkın bir zaman sonra kaleme alınan ve bu sahada ikinci olarak karşımıza çıkan telif eser, Şeyhoğlu Mustafa'nın *Kenzü'l-küberâ ve mehekkü'l-ulemâ* sıdır (Yavuz, 1991). *Kenzü'l-küberâ*'dan başka, Sultan II. Murâd'ın *Nasîhat-i Sultan Murâd*¹, Kâsım b. Seydî el-Hâfız Ankaravî'nin *Enîsü'l-celis*'i, Hacıoğlu Hüsameddîn'in *Miftâhu'l-adl*'i, Derviş Mehmed'in *Risâle*'si, İbni İsa Saruhânî'nin *Rumûzü'l-künûz*'u, Lutfi Paşa'nın *Asafnâme*'si, Osmanlı siyasetnâmelerinde ismi öne çıkan diğer mühim eserlerdir.

Siyasetnameler, padişah, vezir ve diğer devlet adamları yanında halka da çeşitli konularda nasihatlarla bulunan eserlerdir. Bu yönüyle siyasetnameler, nasihatname/pendname türü eserlerle muhteva bakımından büyük benzerlik göstermekte, siyasetname olarak nitelendirilen çoğu eserde halka yönelik dinî ve ahlaki öğütler de geniş yer tutmaktadır.

Klasik Türk edebiyatı ürünlerimiz içerisinde dönemin hükümdarına yol göstermek, halka öğüt vermek ve toplumdaki ideal insan modelini tarif etmek maksadıyla kaleme alınmış siyasetname türündeki eserlerden biri de Süleymaniye Kütüphanesi Ayasofya Bölümü 2705 numarada kayıtlı *Tuhfetü'l-vüzerâ*² adlı eserdir. Bu makalede söz konusu eser incelenmiştir.

Tuhfetü'l-vüzerâ

Nüsha Tavsifi

Gömme yaldız şemseli, kahverengi meşin bir cilt içerisinde bulunan ve harekeli nesih yazıyla kaleme alınmış olan nüsha, 250X155 mm. ölçülerinde ve toplam 98 varaktır. Krem renkli, aharlı kâğıt özelliğine sahip nüshanın 1b yaprağında bir vefk, 2a'da *Kameriyye-i Şeyh Vefâ*, 2b-36a yaprakları arasında mensur *Melheme*, 36b-45a yaprakları arasında *Rûz-nâme-i Şemsiyye*, 45b-49a yaprakları arasında *İhtilâc-nâme*, 49b-51a yaprakları arasında *Te'vilâtü'l-Kur'ân*, 51a-60a yaprakları arasında *Risâle-i Nesâyihü'l-ibrâr*, 60a-63a yaprakları arasında ay başından ay sonuna kadar yapılması ya da yapılmaması gereken işler hakkında bir risale, 63a-68b yaprakları arasında *Tuhfetü'l-vüzerâ*, 68b-76a yaprakları arasında *Tevârîh-i Âl-i Osmân*, 76a-77b yaprakları arasında Hz. Muhammed'in kızı Hz. Fâtıma'ya nasihatlerini içeren bir risale, 77b-91a yaprakları arasında *Mesâ'il-i Şer'iyye Fetevâ-yı Kemâl Paşa*, 91b-98a yaprakları arasında da kameriyye cetvelleri yer almaktadır.

Çalışmamıza esas olan eser, *Tuhfetü'l-vüzerâ* adıyla (73a) mensur olarak kaleme alınmıştır. Her yaprağı siyah mürekkeple, 15 satır hâlinde yazılmış olan nüshada "bâb" olarak adlandırılan başlıklar kırmızı mürekkeple yazılmıştır. Nüshada müellif/müstensih adı, telif/istinsah tarihi ve yerine ilişkin herhangi bir kayıt yoktur. Ancak nüshanın 2b-36a yaprakları arasında yer alan mensur melheme metninin sonunda yer alan 971 (1563) tarihli istinsah kaydı ve nüshanın baştan sona aynı müstensih tarafından kaleme alınmış olması, eserin 1563 yılında istinsah edildiğini göstermektedir.

Eserin Tertibi ve Muhtevası

² *Tuhfetü'l-vüzerâ* adıyla kaleme alınmış bir başka eser de Ali b. Mecdüddin eş-Şahrudi [Musannifek]'ye aittir. 15. yüzyılın önemli telif siyasetnâmelerinden biri olan eser, Fatih'in vezirlerinden Mahmud Paşa adına yazılmış ve onun tarafından hükümdara sunulmuştur. On bir bölümden oluşan eserde ağırlıklı olarak emir ve vezirlerin durumu ve halkla ilişkileri ele alınmıştır. Eserinde sultanların sosyal uyumu ve barışı sağlamakla sorumlu olduğunu belirten müellif, vezirlik müessesesinin önemi, yöneticilerin Allah'a ve halka karşı sorumlulukları, ahlak ve temel yönetim ilkeleri üzerinde durmuştur (Yılmaz, 2002: 51'den akt. Altay, 2011: 1801). Aynı adla tesadüf ettiğimiz bir diğer eser ise Şâhinzâde El-Mar'aşî'nin *'Tuhfetü'l-Vüzerâ*'sıdır. Eser, 16. yüzyılın meşhur Mevlevî şeyhlerinden Şahidi mahlasıyla bilinen İbrahim Dede'nin 921/1515 yılında nazmettiği Farsça-Türkçe manzum lügatinin şerhidir. (Altuner, 2005).

Tuhfetü'l-vüzerâ, besmeleden sonra hamd, salât ve dua içerikli Arapça-Türkçe bir girişle başlar:

“*El-ḥamdü li 'llâhi nevvera ḳulûbe 'l- 'ârifîne ve şeraḥa şudûra 'ş-şâdikîne ve 'ş-şükrü li 'llâhi 'l- 'aliyyi 'l-ḥalîmi 'l-veliyyi 'l- 'azîmi ellezî ḥaleḳa 'ş-şüreyyâ ve 'ş-serâ el-fâṭru 'l-ferdî 'llezî rafê 'a 's-semâvâti 'l- 'ulâ ve şalli 'alâ ḥayri 'l-verâ ve 'alâ baḥri 'l-kerem ve âl ve aşḥâb üzerine rızvânu 'llâhi te 'âlâ 'aleyhim ecma 'în*” (63a).

Ardından sebab-i te'lif diyebileceğimiz bölümde ilk olarak eserinin adını zikreden müellif, sonrasında eserin tertibi ile yazılış amacına dair bilgiler verir:

... *ammâ ba 'du bilgil kim bu risâleye Tuhfetü 'l-vüzerâ diyü ad virdüm ve kırk bâb üzerine derc eyledüm ve her bâbında dörder kelâm-ı naşîḥat yazdum her kim ihvân-ı şafâdan muṭâla 'a iriše sa 'âdet-i dü cihânî ve devlet-i câvidânî bulup âsüde-ḥâl olalar zîrâ ki ḥukemâ kütüb-i ḳudemâdan bu kelimâtları yazup ihtiyâr eylemişlerdür ve yârân-ı şafâ çok fâ 'ideleri ma 'ânî-yi bî-şumârdan alup ve envâ 'ı vaşıyyeti ve neşâyih-i maḳbûli her bâbdan iz 'ân idineler diyü evrâḳ-ı ḥikmet yazmışlardır mercüdür her remzde bir kenz ve her işâretde bir beşâret müstefâd olma* (63a-63b).

Sebeb-i te'lifin ardından eserinin asıl konusuna: “*bâb-ı evvel pâdişâhlara gerekdür ki dört nesne 'i şaḳlayup ṭutalar evveli ri 'âyeti muḥâfâzat-ı dîndür ve ikincisi vezirândur ki temkînde ola ve üçüncüsü ḥazîne cem ' idüp şaḳlamadur ve dördüncüsü ğazâ fikrinde olmaḳdur.*” (63b) sözleriyle başlayan müellif, devamında kırk bâb altında toplam yüz altmış öğüde yer vermektedir.

Eserde yer alan öğütlerin çoğunluğu kimi İranlı bilge şahsiyetler ve Antik Yunan dönemi filozoflarından aktarılmıştır. *Tuhfetü'l-vüzerâ* da öğütlerine yer verilen tarihî şahsiyetler ve nakledilen öğütlerinden bazıları şu şekildedir:

Erdeşîr-i Behmen: Sâsânî Devleti'nin kurucusu ve aynı zamanda destan kahramanı olan bir hükümdardır. Behmen lakabıyla da tanınan Erdeşîr, siyaseti ve öğütleri ile de meşhurdur.

“*Erdeşîr-i Behmen eydür dört nesne insânî şâḥib-i devlet ider evveli aşlı pâk olmaḳdur ve ikinci gönli daḫı pâk olmaḳdur ve üçüncü ḥarâmdan eli daḫı pâk olmaḳdur ve dördüncüsü fikri müstaḳîm ve ḳalbi selîm olmaḳdur.*” (65a)

Büzürceimîr: İran'ın Sâsânîyân sülalesinden, adaletiyle ün salmış hükümdarı Nûşirevân'ın bilgeliğiyle meşhur veziridir.

“*Büzürceimîr eydür dört nesne insâna tamâm 'âfiyetdür evveli kendine emn-i istiḳâmet itmekdür ve ikinci ni 'met yidirmekdür ve üçüncüsü bedenîni şîḫḫatde ṭutmaḳdur ve dördüncü ef 'âl-i ḳabiḫden ferâğat itmekdür.*” (65a)

Lokman Hakîm: Kur'ân-ı Kerîm'de kendisine hikmet verildiği bildirilen ve hikmet ile hekimliğin piri olarak da bilinen bir din büyüğüdür. Bütün bitkilerin özünü bildiği ve kendisinden dertlere şifa olacak reçeteler ve formüller nakledilen Lokman, hekimliğin atası olarak da tanınmıştır.

“*Loḳmân eydür dört nesne ile mağrûr olmamaḳ gerek evveli pâdişâha teraḳḳûb itmek-ile ikinci şeyyâdlîḳ şüfîḫ-ıla ve üçüncü ḥasûdaruñ naşîḫati ile ve dördüncü 'avratlaruñ dostlîğına i 'timâd itmek ile.*” (65b)

İbn Sînâ: İbn Sînâ 980 yılında Buhara yakınlarında dünyaya gelmiş, büyük bir hekim ve filozoftur. Ortaçağ tıbbının en önde gelen temsilcisi olan İbn Sînâ, bu alandaki eserleriyle İslâm dünyasıyla birlikte

³ Hamd Allah'adır ki ariflerin kalplerini aydınlattı ve sadıkların göğüslerini genişletti ve şükür Süreyya yıldızı ve toprağı yaratan Azîm, Velî, Halîm ve Alî olan Allah'adır. O yüksek gökleri kaldıran eşsiz yaratandır. Salat ve selam yaratılmışların en hayırlısı ve cömertlik denizi (Hz. Muhammed)'in ve ailesinin ve ashabının üzerine olsun (Allah'ın rızası hepsinin üzerine olsun).

Avrupa tıp geleneğini de derinden etkilemiştir. İslâm felsefesi geleneğine de ziyadesiyle hâkim olan İbn Sînâ, aynı zamanda geleneğin zirvesinde bulunan şahsiyetlerden biridir.

“*Ebû ‘Alî Sînâ eydür dört nesneden ihtirâz etmek gerek evveli hayırlı işde ivüp isti‘câl göstermek ve ikinci hışım gâzab etmek ve üçüncü insân buhul idüp kendini imsâk tutmak ve dördüncü tende ‘ucub ve mekir ve menî ziyâde olmağdur.*” (65a)

Bukrat (Hipokrat): Milattan 460 yıl önce İstanköy adasında doğmuş ve yüz sene kadar yaşamış olan Hipokrat, eski Yunan hekimlerindedir. Hastalıkları tedavideki mahareti ile tanınmış olan Hipokrat, modern tıbbın kurucusu ve aynı zamanda da tabiplerin piri sayılmaktadır.

“*Buğrağ eydür mücib-i şebât-ı saltanatuñ evveli ‘adâlet ve şecâ‘at itmekdür ikincisi mürüvvet ve fütüvvet itmekdür üçüncüsü şehâvet ve ‘atıyyet itmekdür ve dördüncüsü merhamet ve şefkat eylemekdür.*” (64b-65a)

Sokrat (Sokrates): Milattan önce 470’te Atina’da doğmuştur., antik felsefede önemli bir dönüşüm gerçekleştirmiş olan Sokrates, bilhassa ahlâk alanındaki görüşleri ile tanınmış bir Yunan filozofudur.

“*Soğrağ hakîm eydür dört nesne dört nesne getirür evveli [...] tınmamağlık getirür ve ikinci fuzüllik melâmetlik getirür ve üçüncü şehâvet ululuk getirür ve dördüncü şükr ‘ömür ve devlete ziyâdelik getirür zirâ ‘Arab eydür eş-şâkiru yesteğikku ‘l-mezîde.*” (67a)

Eflatun (Platon): Milattan önce 430’da dünyaya gelmiş, Sokrates’in de talebesi olan meşhur Yunan filozofudur. Atina’da Akademia’yı tesis etmiş olan Platon, ideal dünya ile ilgili görüşleri, dünyanın geçici değerlerine itibar etmeyip ebedî saadeti araması gibi sebeplerden dolayı ahlak timsali olarak görülmüş ve İslâm bilginleri üzerinde önemli etkileri olmuş bir filozoftur.

“*Eflağun eydür dört nesne ‘i itdükden şoñra dönderilmez evveli söz söylendi bir dürlü dağı olmaz ve ikinci kazâ ki vâki‘ oldı def olmaz ve üçüncü oğ ki atıldı dönmez ve dördüncü ‘ömür ki geçdi girü gelmez.*” (67b)

Tuhfetü’l-vüzerâ’da en fazla öğüdüne yer verilen tarihî şahsiyet Eflatun’dur. Eserde Eflatun’un on bir bâb altında kırk dört öğüdü nakledilmiştir.

Siyasetname geleneğindeki pek çok eserde olduğu gibi *Tuhfetü’l-vüzerâ*’nın muhtevasında da üzerinde durulan ilk husus, padişahın iman ehli ve adalet sahibi olmasıdır. Ayrıca hazinenin muhafazası, tevazu sahibi olup halka muhabbetle muamele edilmesi, vezirlerle müşaverede bulunulması, daima gaza fikrinde olup askerinin terbiyesi ve silahlandırılması, cömertlik, cesaret merhamet ve şefkat sahibi olunması padişaha salık verilen diğer hususlardır.

Eserde halka yönelik öğütler daha geniş yer tutmaktadır: Dostların gönlünü hoş tutmak, kimsesizlere iyilikte bulunmak, hayırlı işlerle meşgul olmak, yumuşak huylu ve hayâ sahibi olmak, zorlu işlerde tahammül göstermek, haset, kibirli ve öfkeli olmamak, fakirleri hor görmemek, aslı ve gönlü temiz olmak, haramdan sakınmak, bedeninin sağlığını korumak, Hakk’ın varlığına ve birliğine iman etmek, itaatkar olmak, dostların sözlerini dinleyip onları ziyaret etmek, hasetlerin nasihatlarına kulak vermemek, cimri olmamak, doğru sözlü olmak, sır saklamak, helal mal kazanmak, tevazu sahibi olmak, yaramaz insanlarla dostluk etmemek, hayırlı işlerde acele etmek, nefsin arzularına kapılmamak, kadere rıza göstermek, hakkı batıl eylememek, inatçı ve tembel olmamak, nimete şükretmek, ara bozucu olmamak, günah işlememek, ömrün kıymetini bilmek, ananın ve atanın sözünden çıkmamak, Allah’a ve Resul’üne iman etmek, Hakk’ın kullarına karşı şefkatli ve merhametli olmak *Tuhfetü’l-vüzerâ*’da yer alan ve ideal insanda bulunması gereken vasıflar olarak karşımıza çıkmaktadır.

Dil Özellikleri

1. Yazım Özellikleri

1.1. Ünlülerin Yazımı

Başlangıcından itibaren Batı Türkçesinde ünlülerin yazımında iki gelenek etkili olmuştur. Bunlardan birincisi ünlülerin yalnızca harekeyle gösterildiği yahut hiç işaretlenmediği Arap-Fars imla geleneğidir. Diğeri ise hareketlerle birlikte Arap alfabesinin med harfleri olan elif (ل) vāv (و), ye (ی) ile ha-yı resmiiye adıyla bilinen ha (ه) harfinin kullanıldığı veya yalnızca bahsi geçen harflerle ünlülerin işaretlendiği Eski Uygur yazı geleneğidir (Tekin, 1997:77-78).

Tuhfetü'l-vüzerā da ünlüler harekeyle ve elif (ل) vāv (و), ye (ی) ve ha-yı resmiiye (ه) harflerinin harekeyle birlikte kullanılmasıyla yazılmıştır. Özellikle kelimelerin ilk hecelerinde görülen ünlülerin bu yazım şeklinin, Eski Türkçede görülen aslı uzun ünlülerin Eski Anadolu Türkçesindeki durumunun tespit edilmesinde önemli olduğu kabul edilmektedir. (Korkmaz, 1973: 102)

1.1.1. /a/ ünlüsünün yazımı

Ön seste: /a/ ünlüsü, ön seste “üstünlü elifle” *altıncı* 64a-11, *almağdur* 65b-5,

 añlamağdur 65b-5; çekerli elif *ata* 64a-5 ve “çekerli medli elifle” *ad* 63a-11, *alup* 63b-1, yazılmıştır.

İç seste: /a/ ünlüsü, iç seste “çekerli medli elifle” *çalışmağ* 64a-10, ve “üstünle”

 şaklayup 63b-7, *dağı* 65a-5, *kazanmağ* 66a-6 yazılmıştır.

Son seste: /a/ ünlüsü, son seste “üstünlü hâ-i resmiiye ile” *soñra* 67b-8, *ata* 68b-3,

 ana 68b-3 yazılmıştır.

1.1.2. /e/ ünlüsünün yazımı

Ön seste: /e/ ünlüsü, ön seste “üstünlü elifle” *elli* 64a-2, *eyü* gelür 64b-1, *et* 68a-11 yazılmıştır.

İç seste: /e/ ünlüsü, iç seste “üstünle” *gerekdür* 64a-5, *beglerün* 66b-14, *nesne* 67a-8 yazılmıştır.

Son seste: /e/ ünlüsü, son seste “hâ-i resmiiye ve üstünle” *ile* 67a-9, *nesne* 64a-2 yazılmıştır.

1.1.3. /ı/, /i/ ünlülerinin yazımı

Ön seste: /ı/, /i/ ünlüleri, ön seste “esreli elif” ile *ikinci* 63b-11, *itmeyince* 63b-12,

 işlerde 64a-14 ve “elifle birlikte çekerli ye” ile *içün* 63b-6, *itmek* 64a-13, *ider* 67b-6 yazılmıştır.

İç seste: /ı/, /i/ ünlüleri iç seste “esre ile” *bir* 63b-6, *şınamaduğ* 68a-2,

طَمَامَاكَلِيْخْ *tınmamaıklık* 67a-12; esreli ye ile زِيُوْ *diyü* 63b-2 ve “çekerli ye ile” كِيْرُ *girü* 67b-11 yazılmıştır.

Son seste: Son seste /ı/, /i/ ünlüleri “çekerli ye ile” قَرِيْ *karı* 68a-11, دَاھِيْ *dahı* 65a-5 yazılmıştır.

1.1.4. /o/, /ö/, /u/, /ü/ ünlülerinin yazımı

Ön seste: /o/, /ö/, /u/, /ü/ ünlüleri, ön seste “ötreli elif ve vav ile” اُوْغَلَانلَارِيْ *oğlanlarına* 64a-11,

اُولَان *olalar* 65a-15, اُولُوْم *ölüm* 68a-9, اِيُوْم *uyumağ* 68a-12, اُوْدَد *üzerine* 63a-11 yazılmıştır.

İç seste: /o/, /ö/, /u/, /ü/ ünlüleri iç seste “ötre” كُوْكُوْر *küçükdür* 66b-12, دُوْرْت *dört* 66a-15 “vav” ile

تُوْخُوْزُوْنُجِيْ *toğuzuncı* 64b-7 ve “ötreli vav” ile چُوْق *çok* 63a-15, طُوْمَتَايُوْب *tutmayup* 64b-9 yazılmıştır.

Son seste: /o/, /ö/, /u/, /ü/ ünlüleri, son seste “ötreli vav” ile بُوْ *bu* 64a-11, كُوْدُوْ *kendü* 64b-10,

گُوْدُوْ *götürü* 65b-10 ile yazılmıştır.

1.2. Ünsüzlerin Yazımı

1.2.1. /s/ ünsüzünün yazımı

Türkçe kelimelerde art ünlülerin yanında yer alan /s/ ünsüzü, sad ile, ön ünlülerin yanında sin ile yazılmıştır:

سَاكَلَايُو *şaklayu* 66a-5, سَاكْرَا *şoñra* 67b-8, سَاْمَادُوْغُوْ *şınamaduguñ* 68a-2, سَاكْرِيْجِيْ *sekizinci* 64b-4

/s/ ünsüzünün art ünlülü hecelerde Arap alfabesinden alınan sad (ص) harfiyle yazılması, Arap-Fars yazı geleneği izlerini taşıyan Batı Türkçesi yazılı ürünlerinde karşılaşılan bir imladır (Tekin, 1997:78).

1.2.2. /p/ ünsüzünün yazımı

-(y)Up zarf-fiil ekinin yazılışında /p/ ünsüzü be (ب) harfiyle yazılmıştır: اَلُوْب *alup* 63b-1.

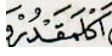
Farsça kelimelerde yer alan p ünsüzleri her zaman (پ) ile yazılmıştır: *pend* 63b-4, *pesendide* 63b-5, *pādişāh* 63b-10, *pāk* 65a-4. Ancak metinde peşimānlık kelimesindeki p ünsüzü, be (ب) harfiyle اَبَشِيْمَانَلِيْ *beşimānlık* 67b-13 yazılmıştır.

1.2.3. /ç/ ünsüzünün yazımı

Metinde Türkçe kelimelerin bünyesindeki /ç/ ünsüzü çe (چ) harfi ile yazılmıştır: اُوْچِيْجِيْ *üçüncisi* 63b-

8, چَاْلِيْشَق *çalışmağ* 66a-6, چُوْق *çok* 67b-1.

1.2.4. Nazal /ñ/ ünsüzünün yazımı

Nazal /ñ/ ünsüzü metinde kef (ك) harfi ile yazılmıştır: *şoñra* 67b-8, *añlamağdur* 65b-5.

2. Ses Bilgisi Özellikleri

2.1. Ünlüler

2.1.1. i/e değişmesi

Eski Türkçede ön ve iç ses durumundaki ilk hecesinde /i/ sesleri bulunan kelimeler, *Tuhfetü'l-vüzerâ* da da tespit edilmiştir.

girü 67b-11, *irişe* 63a-13, *itmek* 63b-12, *virür* 66b-13, *yitmekdür* 49b-2, *yidirmekdür* 65a-8.

Ancak metinde ilk hece /i/ ünlüsünün kapalı /e/'ye döndüğünü gösteren bir yazım özelliği yoktur.

Bu sözcüklerdeki kelime başı /i/ ünlüsü Türkiye Türkçesinde /e/ sesine dönmüştür.

2.1.2. Ünlü Uyumları

2.1.2.1. Dil Benzeşmesi

Yabancı kelimeler dil benzeşmesine uymaz. Metinde Türkçenin dil benzeşmesine aykırı eklerinin durumunu gösteren örnekler rastlanmamıştır. Ancak +IIk ekinin bazı yabancı kelimelerde dil benzeşmesine aykırı yazıldığı tespit edilmiştir: *ziyâdelik* 67a-13, *hastelikdur* 66b-13, *kâhillik* 67b-6, *şūfihg* 65b-8.

2.1.2.2. Dudak Benzeşmesi

Dudak benzeşmesi, Türkçenin oldukça geç başlamış ve gelişmesi de ağır yol alan bir ünlüleri düzenleme olayıdır. Eski Türkçeden Eski Anadolu Türkçesine uzanan zaman süresinde meydana gelen belirli bazı ses değişimleri, düzlük yuvarlaklık esasındaki ses benzeşmesinin Eski Türkçeye oranla daha da bozulmasına yol açmıştır (Korkmaz, 1973:108). Metinde kelime tabanlarında ve eklerde dudak uyumuna aykırı örnekler yer almaktadır.

Kelime kök ve tabanlarında: *eyü* 64b-1, *kendü* 64b-10, *girü* 67b-11, *ğurı* 68a-11, *degüldür* 66b-9.

Dudak benzeşmesine uyumlu kelime köklerine de rastlanmıştır: *toğrularuñ* 65b-13,

Dudak benzeşmesine aykırı ekler: İlgi durum eki +(n)Uñ: *salñatanuñ* 64b-15, *dostlaruñ* 65b-5, *ademüñ* 66a-5.

Görülen geçmiş zaman birinci teklik kişi eki: *derc eyledüm* 63a-12, *yazdum* 63a-12.

Bildirme eki: *vardur* 63b-15, *‘āfiyetdür* 65a-8, *devletdür* 65a-11.

-dUk sıfat-fiil eki: *itdükden şoñra* 67b-8, *şınamaduğüñ* 68a-2, *oğlançuklar* 67b-2, *şınamaduğüñ* 68a-2.

-Up zarf-fiil eki: *yatup* 68a-12, *hāşıl idüp* 63b-5, *ivüp* 66a-12.

İsimden isim türeten ekler: +IU: *dürlü* 67b-9, *ğayrılı* 64a-14; +sUz: *‘adāletsüz* 63b-10, *tāziyānesüz* 64a-5; +IIk / +IUk: *dostlık* 66a-10, *ululuk* 66b-3, *eylük* 64a-13; +cUk: *oğlançukları* 67b-2.

2.1.3. Ünlü türemesi

Kelimenin aslında olmayan bir ünlünün ortaya çıkması olayıdır. Bunun asıl sebebi kelime sonunda yan yana gelen iki ünsüzün söylenememesidir. Bu durum iki ünsüz arasına dar bir ünlü getirilerek giderilir

(Coşkun, 2008:44). Metinde, konuşma dilinde rastlandığı şekliyle Arapça birkaç kelimedede ünlü türemesi tespit edilmiştir.

şabr > *şabır* 66b-8, ‘ucb > ‘*ucub* 64b-6, mekr > *mekir* 66a-14, buhl > *buḥul* 66a13, ‘aql > ‘*aqıl* 64b-2, ḥilm > *ḥilimde* 64b-2.

2.2. Ünsüzler

2.2.1. Ünsüz Düşmesi

Eski Anadolu Türkçesinin karakteristik özelliklerinden biri de iki ve daha fazla heceli kelimelerin sonundaki /-g/- /-ğ/ sesleri ile ek ve hece başında yer alan /-g/- /-ğ/ seslerinin düşmesidir. Metindeki örnekleri şunlardır:

gerek (<kergek) 64a-8, *eyü* < edgü 64b-1, *yalancı* <yalğan 68a-14.

2.2.2. Ünsüz Değişmeleri

b-/v- değişmesi

Eski Türkçede kelime başındaki /b/ sesi /v/ sesine dönüşmüştür. Metinde bu özellik bir iki örnekte görülmektedir.

vardur 63b-15, *virdüm* 63a-11.

d > y değişmesi

Eski Türkçeki /d/ ünsüzü Eski Anadolu Türkçesinde kurallı bir biçimde /y/ ünsüzüne dönüşmüştür. Metinde örneği *eyü* < edgü 64b-1 kelimesidir.

k-/k->g-/ğ değişmesi

Eski Türkçede kelime başı tonsuz /k/ ünsüzü, Eski Anadolu Türkçesinde kalın sıradan ünlülerde korunmuş, ince sıradan ünlülerde /g/ ünsüzüne dönüşmüştür.

k->g- değişimi birkaç örnekte tespit edilmiştir: *gerek* 64a-15, *görüp* 66a-1, *girü* 67b-11, *güni* 67a-4, *getürür* < keltür- 67a-12, *geçdi* 67b-10, *görmek* 67b-12.

İnce sıradan ünlülerle /k/ ünsüzünün tonsuz kullanıldığı örnekler: *keskin* 64a-6, *kendü* 64b-10, *kişiden* 66a-5, *kimse* 68a-2, *küçüküdür* 66b-12.

İki ünlü arasında /k/ ünsüzü, sedalılaşarak /ğ/ olmuştur: *kazanmağa* 66a-6.

ķ>ḥ değişmesi

Kelime başında /ḥ/ sesi, Arapça kelimelerde görülür. ķ>ḥ değişmesi bir örnekte tespit edilmiştir: *daḥı* 65a-12.

t>d değişmesi

Eski Türkçede ince ve kalın sıradan ünlülerle birleşme durumuna göre kelime başında hep tonsuz olarak bulunan t ünsüzü, ön seste t'yi korumak veya d'ye dönmüş olmak şeklinde ikili bir yön izlemiştir. Bu değişim daha çok ince sıradan kelimelerde gerçekleşmiştir (Korkmaz, 1973:120).

Metinde kelime başında t->d- değişimi ile ilgili örnekler: *degüldür* 66b-9, *diyü* 63a-11, *dört* 64a-11, *döne* 66a-3, *dürlü* 67b-9

Kalın sıradan ünlülerle t->d- değişimine uğramış örnekler: *daḥı* 65a-12.

t->d değişimine uğramamış kelimeler: *toğruluk* 64b-1, *toğuzuncu* 64b-7, *toğla* 68a-10, *tutalar* 63b-6, *tınmamaklık* 67a-12.

Son sesleri /-t/ ünsüzüyle biten Türkçe kelimeler, ünlü ile başlayan çekim ya da yapım ekiyle genişletildiklerinde, tonlularak /-d-/ sesine dönmektedir.

idineler 63b-2, dörder 63a-12.

2.2.4. Ünsüz Benzeşmesi

Türkçede ünsüz benzeşmesi, yan yana gelen ünsüzlerin ton bakımından birbirlerine uyma olayıdır. Kelime içinde tonsuz ünsüzler, tonsuz ünsüzlerle ya da tonsuz karşılığı olmayan tonlu ünsüzlerle yan yana bulunurlar. Ayrıca tonsuz karşılığı olmayan tonlu ünsüzler de bütün ünsüzlerle yan yana bulunabilir: geçti, altı, yazdı, yolcu, aldatmak, ayrı vb. (Ergin, 1989:73).

Metinde bazı eklerin imlâsı kalıplaşmış olduğundan kök-ek birleşmesinde ünsüz benzeşmesi görülmemektedir.

+dA bulunma durum eki: *işâretde* 63b-3 , *hayırlu işde* 66a-12.

+dAn ayrılma durum eki: emânetden 63b-15, *itdükden* sonra 67b-8.

+dUr bildirme eki: *irişdürür* 65b-11, *gerekdür* 63b-7.

2.2.5. Ünsüz Türemesi

Metinde ünsüz türemesi olarak /-y-/ ünsüzü, ve /-n-/ ünsüzü tespit edilmiştir. Bu ünsüzlerden

/-y-/ ünsüzü, ünlü çatışmasını önlemek için iki ünlü arasında koruyucu ünsüz olarak yer almıştır: *nesneye* 67a-2, *olmaya* 68a-15.

/-n-/ ünsüzü de 3. teklik kişi iyelik ekinden sonra gelerek ünsüz türemesini örneklendirmiştir: *bâbında* 63a-12, *mütâla'asında* 63b-6, *arasında* 66b-2.

3. Şekil Özellikleri

3.1. İsim

3.1.1. İsim Çekim Ekleri

3.1.1.1. Çokluk Eki

Metinde çokluk eki +lAr'dır: pādīşāhlara 63b-6, *dostlaruñ* 65b-5, *gökleruñ* 65a-12.

Metinde Arapça çokluk şeklinin üzerine de +lAr çokluk eki getirilmiştir: *kelimâtları* 63a-14.

3.1.1.2. İyelik Ekleri

Metinde 3. teklik kişi iyelik eki dışında diğer iyelik ekleri mevcut değildir. 3. teklik kişi iyelik ekinin ünlüsü damia düzdür.

üçüncisi 63b-8, *arasında* 66b-2, *emrinde* 68b-4, *hevâsında* 66b-4.

3.1.1.3. Durum Ekleri

3.1.1.3.1. İlgi durum eki

Metinde ilgi durum eki +Uñ / nUñ'un ünlüsü daima yuvarlaktır.

dostlaruñ 65b-5, *nesnenüñ* 65a-10, *gökleruñ* 65a-12.

3.1.1.3.2. Belirtme durum eki

Belirtme durum eki +(y)I'dir. Metinde belirtme durum ekinin Eski Anadolu Türkçesinde görülen +In şekli de yer almaktadır.

kendüyi iller içinde taħfif ider 67b-14, gökleriñ daħı *te 'yīdini* bilmekdür 65a-12, tekebbürlük ādeme *mürüvveti* itdürmez 67b-7

+In şekli ile ilgili örnekler: üçüncisi *bedenin* şıħhatde tütmaħdur 65a-8, dostuñ *ħātırın* dāyimā ele alup 64a-8, *rāzın* her kişiden şaħlayu tütmaħ gerekdür 66a-5

Metinde nesne kelimesinden sonra gelen belirtme durum eki, koruyucu /-y-/ ünsüzü kullanılmadan hemzeye eklenerek yazılmıştır: dört nesne dört *nesne 'i* boyar 67b-4.

3.1.1.3.3. Yönelme durum eki

Yönelme durum eki +(y)A'dır.

bu *risāleye* tuħfetü'l-vüzerā diyü ad virdüm 63a-11, *insāna* tevāzu' göstermek gerek 66a-7, ħalāl māl *ħazanmağa* çalışmaħ gerek 66a-6.

3.1.1.3.4. Bulunma durum eki

Bulunma durum eki, +dA şeklindedir: kendü nefsi ve şehveti *hevāsında* olmaħdur 66b-4, insānı *tabi'atde* ħuṣṣ ve ğaybet tütmaħdur 66b-1, her *bābında* dörder kelām-ı naşıħat yazdum 63a-12.

3.1.1.3.5. Ayrılma durum eki

Ayrılma durum eki +dAn şeklindedir: dört *nesneden* dört nesneye fāyide vardur 63b-14, ħukemā kütüb-i *ħudemādan* bu kelimātları yazup 63a-14, üçüncü *ħarāmdan* eli daħı pāk olmaħdur 65a-5.

3.1.1.3.6. Eşitlik durum eki

Metinde +cA eşitlik durum eki birkaç örnekte kullanılmıştır: her şaħşa *muħtezāsınca* eylik eylemek gerekdür 64a-9, bir nesne 'i *murādca* görmemek beşimānlıħ 67b-13.

3.1.1.3.7. Yön gösterme eki

Metinde +rA, +ArI yön gösterme ekleri ile ilgili örneğe rastlanmamıştır.

3.1.1.3.8. Vasıta durum eki

Metinde vasıta durum ekinin +n biçimi yer almamaktadır. +IA vasıta durum eki, bir örnekte zarf işleviye kullanılmıştır: evveli insān *toħla* cimā' itmek 68a-10.

+IA eki de birkaç örnekte de ile edatının ekleşme eğilimini örneklendirmektedir: *insān-ıla* muħabbet itmek isteyenler tevāzu' itmeyince olmaz 63b-12, dördüncü *oğlanuħlar-ıla* şoħbet itmek 68a-4.

3.1.2. Türetme Ekleri

3.1.2.1. İsimden İsim Türeten Ekler

+cI

Metinde ekin ünlüsü daima düzdür. *yalancı* avratda mürüvvet olmaya 68a-14.

+cUk

oğlanuħları çok olmaħ 67b-2.

+{I}ncI

Metinde ekin ünlüsü düz ve yuvarlak olarak iki şekillidir. *dördüncüsü* gazâ fikrinde olmağdur 63b-9, *kırkıncı* bâb Eflâṭun eydür 68b-1.

+{I}k

Metinde ekin ünlüsü daima düzdür.

düşmen *helâklığına* çâre düşmen ile *dostlık* itmeyince olmaz 63b-11, ve üçüncü *bağillik* eylemekdür 66a-2, üçüncü seḫâvet *ululuk* getirür 67a-13.

+{I}U

Metinde ekin ünlüsü yuvarlaktır. *hayırlı* işlerde isti'câl itmek gerek 64a-14, yaramaz *hûlu* âdemi hûyından döndermek 66b-10, bir *dürlü* daḫı olmaz 67b-9.

+mAk{I}k

Metinde günümüz Türkçesinden farklı olarak –mAk mastar ekinden sonra +{I}k eki getirilerek oluşmuş, durum ifade eden kelimeler yer almaktadır.

evveli *şınmamaçlık* getirür 67a-12, ḫukemâ-yı Yunan eydür edebde *olmaçlık* 65b-3, façirlere sitem *itmeçlik* 67a-1, ve üçüncü *bilmeçlik* 66b-13.

+s{I}z / +s{U}z

Yokluk ifade eden +s{I}z ekinin ünlüsü, metinde düz ve yuvarlak olarak iki şekillidir.

dört nesne dört *nesnesiz* olmaz 63b-10, pâdişâḫ 'adâletsüz' olmaz 63b-10.

3.1.2.2. Fiilden isim türeten ekler

-An

Sıfat-fiil ekidir. kılıc *kuşananlaruñ* kılıcı dâyimâ keskin olmağdur 64a-6, insân *olanlar* dört nesne'î 'ale'd-devâm şaḫlayu tütmaç gerek 64a-7, insân-ıla muḫabbet itmek *isteyenler* tevâzu' itmeyince olmaz 63b-12.

-{I}cI

ikinci çok *bozıcı* olmaç 67b-1.

-K{I}n

kılıc *kuşananlaruñ* kılıcı dâyimâ *keskin* olmağdur 64a-6.

-(U)m

ve *ölüm* ḫorçusıdur 68a-9.

-m{A}

ḫazîne cem' idüp *şaḫlamadur* 63b-8.

-m{A}k

ḫelâl mâl ḫazanmağa *çalışmaç* gerek 66a-6, kılıc *kuşananlaruñ* kılıcı dâyimâ keskin *olmağdur* 64a-6, dostuñ ḫâtırın dâyimâ ele alup ḫüş *tütmaç* gerekdür 64a-9.

-m{I}ş

ikinci *yemişi* ḫab-ıla yimeç 68a-10.

-U

dört nesne *götürü* işleri itmâm kemâle irişdürür 65b-10, ve ölüm *korqusıdur* 68a-9.

3.2. Zamir

3.2.1. Kişi zamiri

Metinde 3. teklik ve çokluk kişi zamirleri yer almıştır: ve ercümend *ol* merd-i kâmindür 63b-4, ve ikinci *anlara* naşihat olına 65b-1, beglere ta' addi olup *anlar* dağı fakırlere sitem itmeklik 66b-15, ve i' timâdı *anlara* tutmağ 68a-4.

3.2.2. Dönüşlülük zamiri

bir şahış mizâcın 'ale'd-devâm lu' b ü hezle mâyil itse *kendüyi* iller içinde tahfif ider 67b-14, evveli *kendine* emn-i istiķâmet itmekdür 65a-7, insân buğul idüp *kendini* imsâk tutmağ 66a-14.

3.2.3. Belgisiz zamir

evveli câhil *kişiler* ile muşâhabet 66a-8, ikinci râzın her *kişiden* şaklayu tutmağ gerekdür 66a-5, evveli şınamaduğün *kimse* ile küstâhlık itmek 68a-2, dört *kimesne* ile müdârâ itmek 64b-12, *her kim* ihvân-ı şafâdan muţâla' a irişe sa' âdet-i dü cihâni ve devlet-i cavidânı bulup 63a-12.

3.3. Sıfat

3.3.1. Niteleme Sıfatı

hayırlu işlerde 64a-14, *zâlim* pâdişâh 64b-13, *götürü* işleri itmâm 65b-10, *halâl* mâl 66a-6, *câhil* kişiler 66a-8, *kurı* et 68a-11, *süfle* tab' olandan ki döne 66a-2.

3.3.2. Belirtme sıfatları

3.3.2.1. Belgisiz sıfat

her bâbında 63a-12, *her kim* 63a-12, *çok* fâ'ideleri 63a-15, *bir* beşâret 63b-3, dört *nesne* insâna tamâm 'âfiyetdür 65a-7.

3.3.2.2. İşaret sıfatı

bu risâleye 63a-11, *ol* pâdişâhlara 63b-6.

3.3.2.3. Sayı Sıfatı

3.3.2.3.1. Asıl sayı sıfatı

dört nesneden *dört* nesneye fâyide vardur 63b-14, *kırk* bâb 63a-11.

3.3.2.3.2. Sıralama sayı sıfatı

Metinde evvel kelimesi Farsça tamlamalarda sıralama sayı sıfatı olarak kullanılmıştır: bâb-ı *evvel* pâdişâhlara gerekdür ki 63b-6, *ikinci* bâb 63b-9.

3.3.2.3.3. Üleştirme sayı sıfatı

dörder kelâm-ı naşihat 63a-12.

3.4. Zarflar

3.4.1. Durum zarfı

her şahş *muḳteżāsınca* eylik eylemek gerekdür 64a-9, *toḳla* yatup uyumaḳ 68a-12, *āsūde-ḥāl* olalar 63a-14, ikinci çok *bozıcı* olmaḳ 67b-1.

3.4.2. Miktar zarfı

üçüncü günāhı *çok* olmaḳ 67b-2, nā-sipāslıḳ ni‘ meti *az* ider 67b-5.

3.4.3. Zaman zarfı

dünyā ve āḫiret için *dāyım* muḳāla‘ asında olalar 63b-6, dört nesne ‘i *hergiz* itmek olmaz 64a-12. *hemīşe* toḡrularuñ tedbīrinde olmaḳdur 65b-13.

3.5. Edatlar

3.5.1. Bağlama Edatları

Bağlama edatları kelime, kelime grupları ve cümleleri şekil ve anlam bakımından birbirine bağlayan edatlardır.

3.5.1.1. Bağlama ifade edenler

ki

ol merd-i kāmildür *ki* bu pend-i dil-bend ile behre-mend olup 63b-4, ve ikincisi vezirāndur *ki* temkīnde ola 63b-8, ikinci ḳazā *ki* vāḳi‘ oldı def‘ olmaz 67b-9.

kim

bilgil *kim* bu risāleye Tuḫfetü ‘l-vüzerā diyü ad virdüm 63a-10.

3.5.1.2. Sıralama ifade edenler

ve

dostlar ile meşveret itmek *ve* ikinci düşmenler ile müdārā itmek 66b-6.

daḫı

ve dördüncü beglere ta‘ addī olınuḫ anlar *daḫı* faḳīrlere sitem itmeklik 66b-15.

3.5.2. Cümle Başı Edatları

Cümleleri anlam bakımından birbirine bağlayan edatlardır. Daima cümle başında bulunurlar. Bazıları bulunduḡu cümleyi kendisinden sonra gelen cümleye, bazıları ise kendisinden önce gelen cümleye bağlar.

3.5.2.1. Zıtlık ifade edenler

ama / ammā

altıncı bāb dört nesne küçükdür *ammā* ma‘ nīde büyükdür 66b-12.

3.5.3. Pekiştirme Edatları

daḫı

evveli aḫlı pāk olmaḳdur ve ikinci gönli *daḫı* pāk olmaḳdur. 65a-4, söz söylendi bir dürlü *daḫı* olmaz 67b-9.

zîrā

şükr-i ‘ömür ve devlete ziyâdelik getürür *zîrā* ‘Arab eydür eş-şâkiru yesteḥıḳḳu’l-mezîde 67a-14, devlet-i cāvidāni bulup āsüde-ḥāl olalar *zîrā* ki ḥukemā kütüb-i ḳudemādan bu kelimātları yazup ihtiyār eylemişlerdür 63a-14.

3.5.4. Son Çekim Edatları**içün**

Metinde bir örnekte “amaç” anlamıyla kullanılmıştır.

dünyā ve āḫiret *içün* dāyimā muḫāla‘asında olalar 63b-6.

ile

İsimler, eksiz olarak zamirler ilgi durum ekiyle ile edatına bağlanır. Metinde “aracılığıyla” ve “birliktelik” anlamlarını karşılayan bir işlev yüklenmiştir.

bu pend-i dil-bend *ile* behre-mend olup 63b-4, fişk ve fücür ve ‘ișyān *ile* meşhūr olmamağ gerek 64a-15, ikinci düşmen helâklığına çäre düşmen *ile* dostlık itmeyince olmaz 63b-12.

şoñra

Metinde bir örnekte yer alan şoñra edatı şart işleviyle kullanılmıştır.

Eflaṭun eydür dört nesne’i itdükden *şoñra* dönderilmez 67b-8.

3.6. Fiil**3.6.1. Fiil Türetme Ekleri****3.6.1.1. İsimden fiil Türeten Ekler**

+lA- / +lA-n-

ululuk sıfatların *bağlamağdur* 66b-3, dört nesne *işlemek* 67b-11, kendü rāzın her kişiden *şaklayu* tutmağ gerekdür 66a-5, ikinci zāhidlerüñ du‘āsın almağdur şenāsında *añlamağdur* 65b-5, üçüncü *üründülenmiş* imāmı ḳabül itmekdür 65a-12.

3.6.1.2. Fiilden fiil Türeten Ekler

-(y)Iş-

işleri itmām kemāle *irişdürür* 65b-11, gönli murādına *yetişmek* isteyenler şabr itmeyince olma 63b-13.

-dİr- / -der- / -tür-

Ettirgenlik ekidir. ikinci ni‘met *yidirmekdür* 65a-8, ḳazā vü ḳudreti *döndermek* 66b-9, su’āl itmek ḥorlık *getürür* < kel-tür- 67b-13.

-mA-

Olumsuzluk ekidir. fişk ve fücür ve ‘ișyān ile meşhūr *olmamağ* 64a-15.

-(I)l- / -(I)n-

Edilgenlik ekidir. dört nesne’i itdükden şoñra *dönderilmez* 67b-8, beglere ta‘addi *olunup* 66b-15.

-(I)n-

Dönüşlülük ekidir. her bābdan iz‘ān *idineler* 63b-2.

3.6.2. Birleşik Fiiller

3.6.2.1. Bir isim ile bir yardımcı fiilden oluşan birleşik fiiller

Ol- fiiliyle kurulanlar: her işaretle bir beşâret *müstefâd olına* 63b-3, ikinci *haste olmuş* âdemler ile 64b-13.

İt- fiiliyle kurulanlar: gönüli murâdına yetişmek isteyenler *şabr itmeyince* olmaz 63b-14, ebnâ-yı âdeme *tekebbürlük idüp* 64b-6, *şefkat* ve *merhamet itmekdür* 68b-7.

Eyle- fiiliyle kurulanlar: *derc eyle-* 63a-12, *müşâvere eyle-* 64a-3.

3.6.2.2. Bir fiille bir yardımcı fiilden oluşanlar

dört nesne 'i 'ale 'd-devâm *şaklayu tutmak* gerek 64a-8.

3.6.3. Fiil Çekim Ekleri

3.6.3.1. Kişi Ekleri

Metinde kişi eklerinden istek kipi 3. teklik ve çokluk kişi, geniş zaman 3. teklik kişi ve emir kipi 2. teklik kişi çekimleri tespit edilmiştir.

dört nesneye çâre dört nesne *olur* 67a-2, re' âyâ ehl-i tã' at *olalar* 65a-15, bilgil kim bu risâleye Tuḥfetü 'l-vüzerâ diyü ad *viridüm* 63a-10.

3.6.3.2. Şekil ve Zaman Ekleri

Metinde şekil ve zaman eki olarak -mİş anlatılan geçmiş zaman kipi, -Ur geniş zaman kipi, -(y)A istek kipi, emir kipi ve -mAk gerek gereklilik kipi yer almaktadır.

-mİş anlatılan geçmiş zaman kipi: bu kelimâtları yazup *iḥtiyâr eylemişlerdür* 63a-15, her bâbdan iz' ân idineler diyü evrâḡ-ı ḥikmet *yazmışlardur* 63b-2.

-Ur geniş zaman kipi: dört nesne ḥalkâ *eyü gelür* 34b-1, dört nesne ḥalkâ zişt *gelür* 64b-4

-(y)A istek kipi: Loḡmân ḥekim eydür dört kimesnede dört nesne *olmaya* 68a-13, yalancı 'avratda mürüvvet *olmaya* 68a-14 ḥasûdda râḥatlık *olmaya* 68a-14, baḡilde sa' âdet *olmaya* 68a-15 bed-ḥüy kimesnede ululuk *olmaya* 68b-1.

Emir kipi: *bilgil* kim bu risâleye Tuḥfetü 'l-vüzerâ diyü ad *viridüm* 63a-10.

Gereklilik kipi, Metinde gereklilik anlamı -mAk gerek yapısıyla da karşılanmıştır: her şahşa muḡtezâsinca eylik *eylemek gerekdür* 64a-9, insâna tevâzu' *göstermek gerek* 66a-7, dostuñ ḥâtîrın dâyimâ ele alup *hoş tutmak gerekdür* 64a-9.

3.6.3.3. Cevher Fiili ve Bildirme Ekleri

Metinde sadece ek-fiilin geniş zaman 3. kişi çekiminde kullanılan -dUr bildirme eki tespit edilmiştir ve ekin ünlüsü daima yuvarlaktır.

-dUr bildirme eki metinde isim soylu sözcüklere eklenerek ek fiil ve çekimli fiillere eklenerek pekiştirme işlevleriyle kullanılmıştır.

dört nesneden dört nesneye fâyide *vardur* 63b-15, zirâ ki ḥukemâ kütüb-i ḡudemâdan bu kelimâtları yazup *iḥtiyâr eylemişlerdür* 63a-15.

3.6.3.4 Fiilimsi Ekleri

3.6.3.4.1. Sıfat-fiil ekleri

-An

ata *binen* kimesneler 64a-5.

-dUk

řınamaduġuñ kimse ile küstāhlık itmek 68a-2.

-mAz

uyumaz tã'ife 64b-14

-mlş

haste *olmış* ādemler 64b-12

3.6.3.4.2. Zarf-fiil ekleri

-U

iz' ān idineler *diyü* evrāk-ı hikmet yazmışlardır 63b-2, rāzın her kişiden *şaklayu* tutmak gerekdür 66a-6

-Up

bu kelimātları *yazup* ihtiyār eylemişlerdür 63a-15.

-IncA

düşmen ile dostlık *itmeyince* olmaz 63a-12.

3.6.3.4.3. İsim-fiil ekleri

-mA: üçüncüsü hāzine cem' idüp şaklamadur 63b-9

-mAk: ikinci 'avratlardan vefā *ummağ* 68a-3, vezirān-ı řāliħ ile müřāvere *eylemek* 64a-3, helāl māl řazanmaġa *çalışmağ* gerek 66a-6.

Metin

[63-a] (6) El-hāmdü li'llāhi nevvera kulübe'l-ārifine ve řeraħa řudūra's-řādiķine (7) ve's-şükrü li'llāhi'l-aliyyi'l-hālīmi'l-veliyyi'l-azīmi ellezī haleķa's-řüreyyā (8) ve's-řerā el-fāřuru'l-ferdi'l-lezī rafe'a's-semāvāti'l-ulā (9) ve şalli'alā ġayri'l-verā ve'alā baħri'l-kerem ve āl ve ařħāb üzerine (10) rızvānu'llāhi te'ālā aleyhim ecma'in ammā ba'du bilgil kim (11) bu risāleye Tuħfetü'l-vüzerā diyü ad virdüm ve kırk bāb üzerine (12) derc eyledüm ve her bābında dörder kelām-ı nařīħat yazdum her kim ihvān-ı (13) řafādan muřāla'a irişe sa'ādet-i dü cihāni ve devlet-i cāvidāni (14) bulup āsüde-ħāl olalar zirā ki ġukemā kütüb-i ġudemādan bu kelimātları (15) yazup ihtiyār eylemişlerdür ve yārān-ı řafā çok fā'ideleri [63-b] (1) ma'āni-yi bi-řumārdan alup ve envā'-ı vaşıyyeti ve neřāyiħ-i maķbūli her bābdan (2) iz' ān idineler diyü evrāk-ı hikmet yazmışlardır mercüdur her remzde (3) bir kenz ve her iřāretde bir beřāret müstefād olına ve sa'ādet-mend ve (4) ercümend ol merd-i kāmildür ki bu pend-i dil-bend ile behre-mend olup (5) mezid-i i'ādāt-güzide ve aħlāķ-ı pesendide ġāřıl idüp meřāliħ-i (6) dünyā ve āħiret için dāyim muřāla'asında olalar bāb-ı evvel pādiřāhlara (7) gerekdür ki dört nesne'i şaklayup tütalar evveli ri'āyet-i muħāfazat-ı (8) dīndür ve ikincisi vezirāndur ki temķinde ola ve üçüncüsü hāzine (9) cem' idüp şaklamadur ve dördüncüsü ġazā fikrinde olmaķdur ve ikinci (10) bāb dört nesne dört nesnesiz olmaz evvel pādiřāh 'ādāletsüz (11) olmaz ve ikinci düşmen helāklıġına çāre düşmen ile dostlık (12) itmeyince olmaz ve üçüncüsü insān-ıla muħabbet itmek isteyenler tevāzu' (13) itmeyince olmaz ve dördüncüsü göñli murādına yetişmek isteyenler řabr (14) itmeyince olmaz ve üçüncü bāb dört nesneden dört nesneye (15)

fâyide vardır evveli pâdişâha vezîrden ve ikincisi vezîre emânetden [64-a] (1) ve üçüncüsü ‘asâkire terbiyyetden ve dördüncüsü ra‘iyyete ri‘âyetden (2) ve dördüncü bâb dört nesneye elbette dört nesne hâcetdür evveli (3) selâtime lâzımdur vezîrân-ı şâlih ile müşâvere eylemek ve ikincisi (4) ‘asâkirüñ âlât-ı cengi mevcûd olup müsellağ olmağdur ve üçüncüsü (5) ata binen kimesneler mehmûzsuz ve tâziyânesüz olmamağ gerektür (6) dördüncüsü kılıc kûşananların kılıcı dâyimâ keskin olmağdur (7) ve beşinci bâb oldur ki insân olanlar dört nesne’i ‘ale’d-devâm (8) şaklayu tutmağ gerek evveli dostuñ hâtırın dâyimâ ele alup hoş (9) tutmağ gerektür ve ikinci her şahşa muhteżâsınca eylik eylemek gerektür (10) ve üçüncü dâyimâ âbâdânlığa çalışmağ gerek ve dördüncü âdem (11) oğlanlarına ihşân ve in‘âm itmektür ve altıncı bâb dört (12) nesne’i hergiz itmek olmaz evveli oldur ki şahş-ı nâ-sezânüñ işine (13) mürâca‘at itmemeğ gerektür ikincisi nâ-keslere eylük itmemeğ gerek (14) ve üçüncüsü hayırlu işlerde isti‘câl itmemeğ gerek ve dördüncüsü (15) fışk ve fücür ve ‘işyân ile meşhûr olmamağ gerek ve yedinci bâb [64-b] (1) dört nesne halka eyü gelür evveli ‘adâlet ve toğrulığ ve dâd (2) itmek ve ikinci ‘ağıl ve hilimde olmağ ve üçüncü şâ‘b işlerde şabr (3) ve sükûn ve taħammül itmek ve dördüncü hayâda olup dâyimâ âdemlerden (4) utanmağ ve sekizinci bâb oldur ki dört nesne halka zıst gelür (5) evveli âdemiler rif‘atine hâsed itmek ve ikinci ebnâ-yı âdeme tekebbürlük (6) idüp ‘ucub içinde olmağ ve üçüncü dâyimâ hışım ve gâzabda olmağ (7) ve dördüncü her hayırlu işlerde kesâlet ve kâhil olmağ ve toğuzuncı (8) bâb oldur ki dört nesne âfet-i salţanatdur evveli esîrleri (9) hağda tutmayup gâflet itmektür ve ikinci hıyânet-i emvâl-i müsülmândur (10) ve üçüncü kendü berâberlerine hâsed itmektür ve dördüncü küstâhlığ (11) idüp fağîrleri hor görmektür ve onuncı bâb Eflatun eydür (12) dört kimesne ile müdârâ itmek mücib-i şebât-ı salţanatdur evveli (13) zâlim pâdişâh ile ve ikinci haste olmuş âdemler ile ve üçüncüsü (14) uyumaz tâ‘ife ile ve dördüncü yâr u vefâdâr ile ve on birinci (15) bâb Buğrağ eydür mücib-i şebât-ı salţanatuñ evveli ‘adâlet ve şecâ‘at [65-a] (1) itmektür ikincisi mürüvvet ve fütüvvet itmektür üçüncüsü şehâvet (2) ve ‘atıyyet itmektür ve dördüncüsü merħamet ve şefkat eylemektür ve on (3) ikinci bâb Erdeşîr-i Behmen eydür dört nesne insânı şâhib-i (4) devlet ider evveli aşlı pāk olmağdur ve ikinci göñli dağı pāk (5) olmağdur ve üçüncü harâmdan eli dağı pāk olmağdur ve dördüncüsü (6) fikri müstakim ve kalbi selim olmağdur on üçüncü bâb (7) Büzürcimihir eydür dört nesne insâna tamâm ‘âfiyetdür evveli kendine (8) emn-i istikâmet itmektür ve ikinci ni‘met yidirmektür ve üçüncüsü bedenin (9) sıhhatde tutmağdur ve dördüncü ef‘âl-i kabihden ferâğat itmektür (10) ve on dördüncü bâb hakim Buğrad eydür dört nesnenüñ bünyâdı (11) aşlı devletdür evveli Hağ te‘âlâ’nuñ celle ve ‘alâ vahdâniyyetini bilmektür (12) ve ikinci göklerin dağı te‘yidini bilmektür ve üçüncü üründülenmiş (13) imâmı kabül itmektür ve dördüncü begelinmiş aħkâmı isti‘mâl itmektür (14) on beşinci bâb Eflatun eydür dört nesne ra‘iyyete lâzım (15) meşrûtdur evveli oldur ki re‘âyâ ehl-i tâ‘at olalar ve ikinci [65-b] (1) anlara naşihat olına ve üçüncü mezkûrların her biri emânetde olalar (2) ve dördüncü anlara şefkat dağı olına on altıncı bâb hükemâ-‘i (3) Yunan eydür edebde olmağlık behcet ve şâdidür evveli (4) pâdişâh bir kûlına merħamet ve şefkat itmektür ve ikinci zâhidlerin (5) du‘âsın almağdur şenâsın añlamağdur ve dördüncü dostların (6) yüzini görmektür on yedinci bâb Loğmân eydür dört nesne (7) ile mağrûr olmamağ gerek evveli pâdişâha terağkûb itmek-ile ikinci (8) şeyyâdlık şüfilğ-ıla ve üçüncü hasûdların naşihati ile (9) ve dördüncü ‘avratların dostlığına i‘timâd itmek ile ve on sekizinci (10) bâb Buğrağ eydür dört nesne götürü işleri itmâm [ve] kemâle (11) irişdür evveli oldur ki ulular ile müşâhabet itmektür ve (12) ikinci dâyimâ dostların aħvâli fikrinde olmağdur ve üçüncü (13) hemişe toğruların tedbirinde olmağdur ve dördüncü (14) dostların sözün işitmektür ve on toğuzuncı bâb Erdeşîr-i (15) Behmen eydür dört nesne eblehlik nişânıdır evveli kendin [66-a] (1) görüp tekebbürlük itmektür ve ikinci illerün ‘aybına nigerân olmağdur (2) ve üçüncü bahillik eylemektür ve dördüncü süfle tab‘ olandan ki (3) dūna himmetdür ümîz-vâr olmağ ve yigirminci bâb Buğrad eydür (4) [dört] nesne sa‘âdet ve devlet nişânıdır evveli oldur ki ‘ahd ü kavli (5) âdemün dürüst olmağ gerek ve ikinci kendü râzın her kişiden şaklayu (6) tutmağ gerektür üçüncü helâl mâl kazanmağa çalışmağ gerek (7) ve dördüncü insâna tevâzu‘ göstermek gerek ve yigirmi birinci bâb (8) Eflatun eydür dört nesne delil-i şekâvetdür evveli câhil kişiler (9) ile müşâhabet ve ikinci fuzül

âdemlerden naşihat işitmek (10) ve üçüncü yaramazlar ile dostluk itmek ve dördüncü ‘avratlar (11) kavli ile ‘amel eylemek ve yigirmi ikinci bāb Ebū ‘Alī Sīnā eydür dört (12) nesneden ihtirāz itmek gerek evveli hayırlı işde ivüp isti‘ cāl (13) göstermek ve ikinci hışım gāzab itmek ve üçüncü insān buḥul (14) idüp kendini imsāk tutmak ve dördüncü tende ‘ucub ve mekir ve menī (15) ziyāde olmaḡdur ve yigirmi üçüncü bāb Buḡraḡ eydür dört nesne [66-b] (1) felāket sebebīdür evveli insānı ḡabī‘ atde ḡubṣ ve ḡaybet tutmaḡdur (2) ve ikinci dāyimā ḡalāyık arasında ḡased şūretin göstermek üçüncü (3) her şahṣa ululuk şıfatların baḡlamaḡdur ve dördüncüsü ḡalkuñ (4) mālına ḡama‘ idüp kendü nefsi ve şehveti hevāsında olmaḡdur (5) ve yigirmi dördüncü bāb Eflāḡun eydür [dört nesne] mūcib-i teraḡḡi-i insāndur evveli (6) dostlar ile meşveret itmek ve ikinci düşmenler ile mūdārā itmek (7) ve üçüncü ārzūlar hevāsı terkin itmekdür dördüncü ḡazāya ḡaḡammūl idüp (8) şabır itmek ve yigirmi beşinci bāb Buḡraḡ eydür dört nesnenūñ (9) teḡayyūri mūmkin degūldür evveli ḡazā vū ḡudreti döndermek ve ikinci (10) ḡaḡḡı bāḡıl itmek ve üçüncü yaramaz ḡūlu âdemi ḡūyından döndermek (11) ve dördüncü ḡalāyıkı ḡoşnūd eylemek ve yigirmi altıncı bāb dört nesne (12) küçükdür ammā ma‘ nīde büyükdür evveli düşmen ikinci âteş ve üçüncü (13) bilmeklik ve dördüncü ḡastelīḡdur ve yigirmi yedinci bāb dört nesne (14) pādīşāḡlıḡa ḡalel virür evveli beglerūñ ḡulmi ve ikinci vezīrlerūñ ḡaḡleti (15) ve üçüncü vezīrlerūñ ḡıyāneti ve dördüncü beglere ta‘ addī olunup anlar daḡı [67-a] (1) faḡīrlere sitem itmeklik ve yigirmi sekizinci bāb Buḡrad eydür dört (2) nesneye çāre dört nesne olur evveli mutḡaşıl ‘inād itmek (3) rūsḡaylıḡdur [ikinci ...] ve üçüncü yaramaz söz söylemek düşmenlikdür ve dördüncü (4) ‘ākıbet her işde kāhillik itmek ḡorlıḡdur ve yigirmi ḡoḡuzuncı (5) bāb ḡukemā-’i Hind eydürler dört nesnenūñ beḡāsı yoḡdur evveli (6) ḡākim-i zālīmdür ve ikinci ‘aḡıl yoḡ kātīb-i mūlāyīmdür ve üçüncü māl-i ḡarām (7) ki yenile dāyim ve dördüncü gerdiş-i eyyām ki ḡāḡ ḡādir ü ḡāḡ ḡāyīmdür (8) ve otuzuncı bāb Eflāḡun eydür dört nesne dört nesne ile (9) tamām olur evveli bilmeklik ‘aḡıl ile ve ikinci ḡā‘at ve zūhd vera‘ (10) ile ve üçüncü ‘amel şıḡḡ niyyet ile dördüncü ni‘ met şūḡūr ile (11) ve otuz birinci bāb Soḡraḡ ḡākim eydür dört nesne dört nesne (12) getirür evveli [...] ḡınmamaḡlıḡ getirür ve ikinci fuḡūllıḡ melāmetlıḡ getirür (13) ve üçüncü şehāvet ululuk getirür ve dördüncü şūḡr ‘ömür ve devlete (14) ziyādelīḡ getirür zīrā ‘Arab eydür eṣ-şākiru yesteḡḡıḡu ’l-meḡīde⁴ ve otuz (15) ikinci bāb Eflāḡun eydür dört nesne insānı za‘ if ider [67-b] (1) evvelā âdemūñ ḡoḡ düşmeni olmaḡ ve ikinci ḡoḡ bozıcı olmaḡ (2) ve üçüncü ḡünāḡı ḡoḡ olmaḡ ve dördüncü oḡlancuḡları ḡoḡ olmaḡ (3) zīrā ‘Arab eydür ḡilleti ’l-māl kesreti ’l-‘ayāl⁵ (4) ve otuz üçüncü bāb Eflāḡun eydür dört nesne dört nesne’i (5) boyar evveli nā-sipāsıḡ ni‘ meti az ider ve ikinci bī-dādıḡ insānūñ (6) ḡuvvetin zāyil ider ve üçüncü kāhillik devleti tedennī itdürür ve dördüncü (7) tekebbürlik âdeme mūrūvveti itdürmez ve otuz dördüncü bāb (8) Eflāḡun eydür dört nesne’i itdükdün soñra dönderilmez evveli (9) söz söylendi bir dürlü daḡı olmaz ve ikinci ḡazā ki vāḡi‘ oldı def (10) olmaz ve üçüncü oḡ ki atıldı dönmez ve dördüncü ‘ömür ki geḡdi (11) girü gelmez ve otuz beşinci bāb Eflāḡun eydür dört nesne (12) işlemek dört nesne’i ḡörmek ile olur evveli su‘āl itmek (13) ḡorlıḡ getirür ve ikinci bir nesne’i mūrādca ḡörmemek beşimānıḡ [getirür] ve üçüncü (14) bir şahıṣ mizācın ‘ale’ d-devām lu‘ b u hezle māyil itse kendüyi (15) iller içinde ḡaḡfif ider ve dördüncü selāḡin ile cidāl baḡşın [68-a] (1) itmek helāḡlıḡ getirür ve otuz altıncı bāb Buḡraḡ eydür dört (2) nesne nādānıḡ ‘alāmetīdür evveli şınamaduḡuñ kimse ile (3) küstāḡlıḡ itmek ikinci ‘avratlardan vefā ummaḡ ve üçüncü eblehlerden (4) emīn olmaḡ ve i‘timādı anlara ḡutmaḡ ve dördüncü oḡlancuḡlar-ıla (5) şoḡbet itmek ve otuz yedinci bāb Eflāḡun eydür dört nesne dört (6) nesneye ḡüler evveli oldur ki taḡḡīr tedbīr-i insāna ḡüler zīrā (7) el-‘abdü yüdebbiru va’llāḡü yüḡaddiru⁶ ve ikinci ecel ‘amele ḡüler ve üçüncü ḡader (8) ḡazere ḡüler ve dördüncü naşib ḡırşa ḡüler ve otuz sekizinci bāb (9) Buḡraḡ eydür dört nesne noḡşān-ı ‘ömürdür ve ölüm ḡorḡusıdır (10) ne‘üzü bi’llāḡ evveli insān ḡoḡla cimā‘ itmek ve ikinci yemişi (11) ḡab-ıla yimek ve ḡurı et yimek ve üçüncü ḡarı ‘avrat ile cimā‘ (12) itmek ve dördüncü ḡoḡla yatup uyumaḡ ve otuz

⁴ Şükreden azığı hak eder.

⁵ Malın azlığı, ailenin çokluğu ve erkeklerin fasih konuşanı (makbuldür).

⁶ Kul tedbir alır ve Allah takdir eder.

toğuzuncı bāb (13) Loğmān hekim eydür dört kimesnede dört nesne olmaya evveli (14) yalancı ‘avratda mürüvvet olmaya ve ikinci hasūda rāhatlık olmaya (15) ve üçüncü bahilde sa‘ ādet olmaya ve dördüncü bed-ḥūy kimesnede [68-b] (1) ululuk olmaya ve kırkıncı bāb Eflatun eydür dört nesne (2) aşı-ı sa‘ ādetdür ve murādāt-ı dü cihānidür evveli Ḥudā vü Resūl’e (3) fermān-ber-dār ola ve ikinci ata ve ana (4) emrinde olmak ve üçüncü hizmet-i (5) ‘ulemā vü ḥukemāda olmağdur (6) dördüncü şefkat ve merḥamet (7) itmekdür Ḥağ te‘ ālānuñ (8) kıllarına (9) temmet

Sonuç ve Tartışma

Siyasetnameler, padişahlara, devlet ileri gelenlerine yol gösterip tavsiyelerde bulunmak ve aksaklıkları göstermek gibi gayelerle kaleme alınan eserlerdir. Bu bakımdan siyasetnameler, ideal yönetici, devlet yönetimi ve insan tipinin oluşması amacıyla hizmet eden eserlerdir. Doğu medeniyetlerinde çok eskiden beri var olan siyasetname türü eserlerin Batı’daki ilk örneklerinin Antik Yunan’daki yönetim şekilleri esas alınarak yazıldıkları görülmektedir.

Gerek Hint-İran gerekse de Yunan filozoflarının etkisinde kalan İslam filozofları bu medeniyetlerin siyasi ve ahlaki düşüncelerini İslam coğrafyasına taşımışlar, bunun sonucu olarak hem Doğu hem de Batı kökenli pek çok eser Arapçaya çevrilmiştir. Siyasetname türünde kaleme alınan ilk Türkçe eser ise Karahanlılar döneminde yazılan *Kutadgu Bilig*’dir. Selçuklular döneminde de siyasetnameler kaleme alınmışsa da bunların çoğu Arapça ya da Farsçadır.

Siyasetnâmelerin Osmanlı coğrafyasına ilk girişi de tercümeler yoluyla olmuştur. Osmanlı’nın kuruluş devrinde Türkçeye tercüme edilen *Kelile ve Dimne* ile *Kâbusnâme*, Anadolu coğrafyasında siyasetnâme geleneğinin oluşup şekillenmesinde önemli etkileri olmuş eserlerdir. *Kutadgu Bilig*’den sonra Anadolu’da kaleme alınan ikinci telif eser Şeyhoğlu Mustafa’nın *Kenzü’l-küberâ ve mehekkü’l-ulemâ*’sıdır. *Kenzü’l-küberâ*’yı sonraki asırlarda pek çok mühim telif eser takip etmiş, bu eserler vasıtasıyla Osmanlı siyasi-ahlaki düşüncesi günümüze taşınmıştır. Osmanlı siyasetname geleneği içerisinde kaleme alınmış eserlerden biri de *Tuhfetü’l-vüzerâ*’dır.

Süleymaniye Kütüphanesi Ayasofya Bölümü 2705 numarada farklı türlerde kaleme alınmış 10 risaleden oluşan bir mecmua içerisinde yer alan *Tuhfetü’l-vüzerâ*, siyasetname türünde mensur olarak 1563 yılında telif/istinsah edilmiştir. Eserde kırk bāb altında toplam yüz altmış öğüt yer almaktadır. *Tuhfetü’l-vüzerâ*’nın muhtevasında yer alan öğütlerin çoğunluğu kimi İranlı bilge şahsiyetler ve Antik Yunan dönemi filozoflarından aktarılmıştır. *Tuhfetü’l-vüzerâ*’da öğütlerine yer verilen tarihî şahsiyetler Erdeşir-i Behmen, Büzürcmihr, Lokman Hakîm, İbn Sînâ, Bukrat (Hipokrat), Sokrat (Sokrates) ve Eflatun (Platon)’dur. *Tuhfetü’l-vüzerâ* muhtevasına bakıldığında yönetici padişahların yönetim anlayışıyla yönetilen halkın ideal vasıflarını belirlemeye yönelik kaleme alınmış bir eserdir.

Çalışmamıza esas olan nüshanın, ehil bir müstensih tarafından harekeli nesih yazıyla okunaklı bir şekilde kaleme alındığı ve kelimelerin dikkatle harekelendiği görülmektedir. Harekeli metinlerde kelimelerin ilk hecelerindeki ünlülerin yazımında harekeyle birlikte med harflerinin de kullanılması, Eski Türkçedeki asli ünlü uzunluklarının Eski Anadolu Türkçesi devrinde de takip edilebilmesi açısından önemli kabul edilmektedir. *Tuhfetü’l-vüzerâ*’nın imlası bu açıdan önem arz etmektedir. Metinde dil özellikleri bakımından dil benzeşmesinin durumunu tespit edecek örnekler bulunmamaktadır. Dudak benzeşmesi açısından metinde kelime köklerinde ve eklerde uyumsuzluk görülmektedir. Metinde ağırlıklı olarak geniş zaman ve istek kipiyle kurulan cümlelere yer verilmiştir. Ayrıca *Tuhfetü’l-vüzerâ*’da bilgilendirici metinlerde kullanılan üçüncü kişi anlatımı görülmektedir. Şekil bilgisi yönüyle de metinde Eski Anadolu Türkçesinde görülen emir kipi 2. teklik kişi –gil biçiminin ve –mAk mastar ekine +Ilk türetme ekinin eklenmesiyle oluşan –mAkllk yapısının yer aldığı tespit edilmiştir. Metinde “kendini imsak tutmak” “ivmek”, “öründülenmiş”, “saklayı tutmak” gibi arkaik kelime ve deyim örneklerinin eserin söz varlığını zenginleştirdiği tespit edilmiştir.

Sonuç olarak *Tuhfetü'l-vüzerâ* diğer siyasetname türü eserler gibi Türk siyaset düşüncesi yanında dil ve edebiyat, tarih, sosyoloji, hukuk araştırmaları açısından da önemli bir kaynak özelliğine sahiptir.

Kaynakça

- Adaloğlu H. H. (2009). *Siyasetnâme*, Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, C. 37, s. 304-306.
- Altay, A. (2011). *Klâsik Dönem Osmanlı Siyasetnâme Geleneğine Genel Bir Bakış*, Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic, Volume 6/3 p.1795-1809.
- Altuner, N. (2005). *Şahin-zade El-Mar'âşi "Şeyh Ali Dilkesir'in Tuhfetü'l Vüzerâ" Adlı Eserinin Tanıtımı*, I. Kahramanmaraş Sempozyumu Bildiriler Kitabı, C.1, s.143-155.
- Bilgin, A. (2017). Enisü'l-celîs, Ankara: TÜBA Yayınları.
- Bursalı Mehmed Tâhir, Siyasete Müte'allık Âsâr-ı İslâmiyye, Kader Matbaası, 1330.
- Coşkun, V. (2008). Türkçenin Ses Bilgisi, İstanbul: Bilge Kültür Sanat Yayınları.
- Çolak, O. M. (2003). *İstanbul Kütüphanelerinde Bulunan Siyasetnâmeler Bibliyografyası*, Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi, Cilt 1, Sayı 2, s. 339-378.
- Ergin, M. (1989). Türk Dil Bilgisi, İstanbul: Bayrak Yayınları.
- Korkmaz, Z. (1973). Marzuban-nâme Tercümesi, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Levend, A. S. (1962). *Siyaset-nameler*, Türk Dili Araştırmaları Yıllığı-Belleten, s. 167-194.
- Tekin, T. (1997). Tarih Boyunca Türkçenin Yazımı, İstanbul: Simurg Yayıncılık.
- Uğur, A. (2001). Osmanlı Siyaset-Nâmeleri, İstanbul: Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- Yavuz, K. (1991). Şeyhoğlu Kenzü'l-küberâ ve Mehekkü'l-ulemâ, Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayını.
- Yılmaz, C. (2002). XVI. ve XVII. Yüzyıl İslahatnâmelerine Göre Osmanlılarda Siyaset ve Toplum Düşüncesi, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya.
- Yılmaz, C. (2009). *Siyasetnâme*, Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, C. 37, s. 306-308.

Extended Abstract

Books written to provide guidance and advice to the sultans, those who govern the state, and those who will take part in the state administration are generally called siyasetname. In this respect, siyasetnames are works written for the purpose of ideal state administration, ideal ruler and human type. Siyasetnames are works that give advice to the public on various issues as well as the sultan, vizier and other statesmen. In this respect, siyasetnames show great similarities with works of the genre of nasihatname/ pendname in terms of content. Religious and moral advices for the public also have a large place in many works that are described as siyasetname.

It is seen that the first examples in the West of the genre of siyasetname, which have been encountered in Eastern civilizations since ancient times, were written according to the management styles in Ancient Greece. Under the influence of both Indo-Iranian and Greek philosophers, Islamic philosophers carried these civilizations' political and moral ideas to Islamic geography. As a result, many works of both Eastern and Western origin have been translated into Arabic. In the Islamic world, Fârâbî was the first philosopher to reach rational and logical conclusions by combining Plato and Aristotle's ideas and

adding his own ideas. Farab was followed by other Islamic scholars, and thanks to scholars such as Ibn Sina, Maverdî and Gazzâlî, the number of siyasetname works increased rapidly in the Arab world.

The influences of Iranian-Indian culture can be seen in some of the siyasetnames written in the Eastern world. The work named Kelile and Dimne, which was translated from Sanskrit to Arabic in the 8th century, was the pioneer of the Iranian-Indian siyasetname culture in the Islamic world. Kelile and Dimne were followed by Keykavus's Kabusname and later by Nizamülmülk's Siyâsetname. The first Turkish work written in the genre of siyasetname is Kutadgu Bilig, written during the Karakhanids period. Siyasetnames were also written during the Seljuk period, but most of them are in Arabic or Persian.

Siyasetnames first entered Ottoman geography through translations. Kelile and Dimne and Kâbusname, which were translated into Turkish during the founding period of the Ottoman Empire, have had an essential impact on the formation and shaping of the siyasetname tradition in Anatolia. The second independent work written in Anatolia after Kutadgu Bilig is Şeyhoğlu Mustafa's Kenzü'l-kübera ve Mehekkü'l-ulema. Many essential works followed Kenzü'l-kübera in the following centuries, and through these works, the Ottoman political-moral thought has been carried to the present day. One of the works written within the tradition of Ottoman siyasetname is Tuhfetü'l-vüzera.

Tuhfetü'l-vüzera, which is included in a magazine consisting of 10 treatises written in different genres at the number 2705 in the Ayasofya Section of the Süleymaniye Library, was copied in 1563 as prose in the genre of siyasetname. There are a total of one hundred and sixty advices under forty chapters in the work. Most of the advice in the content of Tuhfetü'l-vüzera was conveyed by some wise Iranian personalities and ancient Greek philosophers. Historical figures who gave advice in Tuhfetü'l-vüzera are Erdeşir-i Behmen, Büzürmihr, Lokman Hakim, Ibn Sina, Hippocrates, Socrates and Plato. Tuhfetü'l-vüzera is a work written to determine the ideal qualities of the people ruled by the management understanding of the ruling sultans when its content is examined.

It is seen that the manuscript, which is the basis of our study, was written in a very understandable way by a competent referee in vocal verse, and the words were carefully vocalized. In the texts written with vowels, the letters med were used together with the vowel in the writing of the vowels in the first syllables of the words. This situation is important in terms of being able to follow the main vowel lengths in Old Turkish in the period of Old Anatolian Turkish. The spelling of Tuhfetü'l-vüzera is essential in this respect. There are no examples in the text that will determine the status of language affinity in terms of linguistic features. In terms of lip resemblance, there are inconsistencies in the word roots and suffixes in the text. In the text, sentences established with the present tense and wish mode are mainly used. It has been determined that archaic words and phrases such as "kendini imsak tutmak", "ivmek", "öründülenmiş", "saklayu tutmak" in the text enrich the vocabulary of the work.

As a result, Tuhfetü'l-vüzera, like other works of politics, has important resource characteristics in terms of language and literature, history, sociology, legal studies, and Turkish political thought.

Araştırmacıların Katkı Oranı Beyanı

Birinci Yazar %50

İkinci Yazar %50

Çatışma Beyanı

Makalenin herhangi bir aşamasında maddi veya manevi çıkar sağlanmamıştır.

Yayın Etiği Beyanı

Bu makalenin planlanmasından, uygulanmasına, verilerin toplanmasından verilerin analizine kadar olan tüm süreçte “Yükseköğretim Kurumları Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Yönergesi” kapsamında uyulması belirtilen tüm kurallara uyulmuştur. Yönergenin ikinci bölümü olan “Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiğine Aykırı Eylemler” başlığı altında belirtilen eylemlerden hiçbirini gerçekleştirilmemiştir. Bu araştırmanın yazım sürecinde bilimsel, etik ve alıntı kurallarına uyulmuş; toplanan veriler üzerinde herhangi bir tahrifat yapılmamıştır. Bu çalışma herhangi başka bir akademik yayın ortamına değerlendirme için gönderilmemiştir.